

Значение на секторните политики за растежа на българската икономика

Силвия Господинова*

Резюме: В статията са разгледани политиките относно основните сектори в българската икономика и резултатите от тяхното развитие, като са отчетени различни показатели, показващи растежа на брутната добавена стойност и тенденциите в развитието във всеки от секторите. Това е направено с цел разкриване на перспективите и възможностите за развитието им в съвременните условия. Като резултат от разработката са изведени основни мерки и препоръки във връзка с подобряване на икономическата политика по отношение на основните сектори, както и силните и слабите им места, върху които следва да се фокусира по-нататъшното усъвършенстване на икономическата структура в страната.

Ключови думи: икономическа политика, икономически сектори, икономически растеж.

JEL: O11, O14, O41.

Увод

В условията на променяща се среда, ефектът от икономическата политика намира израз в резултатите от функционирането на икономическите сектори. Кризата от 2009 г. и сега през

* Силвия Господинова е доктор, главен асистент в катедра „Обща икономическа теория“ на Икономически университет – Варна.

настоящия период (2020 г.), свързана с коронавируса и натрупването на негативни ефекти в икономическата и социалната област, изнася на преден план проблема за водещите звена в икономиката, които биха могли да изиграят ролята на локомотив за икономическия растеж на страната в настоящите условия.

В последните години едно такова звено бе сферата на услугите, която зае най-голям относителен дял в БВП, в числеността на заетите и инвестициите, имаше най-голям ръст на брутната добавена стойност в периода до 2019 г. и съответно по-динамично развитие в сравнение с останалите сектори на икономиката през изминалите няколко години.

В редица програми за развитието на страната (като Национална програма за развитие на България 2030; Конвергентната програма на Република България и др.) са посочени приоритетни области за развитие, които да спомогнат за реализирането на икономически растеж, като някои от тях в систематизиран вид са:

Приоритет 1: Ускорено икономическо развитие.

Приоритет 2: Демографски подем.

Приоритет 3: Намаляване на неравенствата.

Актуалността на разглежданата проблематика се обуславя от необходимостта да се търсят подходящи реформи и прагматичност при изграждане на стратегията и политиката за развитие на България и да се създаде модел за раз-

витие, подпомагащ ускорения икономически растеж. Въпросът за реализирането на икономически растеж и извеждане на приоритетите в българската икономика е един от най-обсъжданите през последните години (Леонигов, 2001), (Ганев, 2005), (Георгиева, 2006), (Статев, 2009), (Славева, 2010), (Стефанов, 2012), (Захариев, 2012), (Рангелова, 2013), (Йоцов, 2013), (Радев, 2014), (Илиев, 2014), (Владимиров, 2015), (Марикина, 2016), (Динев, 2018), (Мавров, 2019) и много групи, както и редица конференции, посветени на тези въпроси, тъй като стратегическа задача на настоящия етап от стопанското развитие на страната е постигането на ускорено икономическо развитие. Една от важните предпоставки за това е усъвършенстването на структурата на икономиката, тъй като успешният път към реализирането на тези приоритети е намирането на оптимална икономическа структура.

Основната цел на автора на статията е да представи основните политики относно развитието на икономическите сектори и да оцени тяхното значение за подпомагането на растежа във всеки от секторите.

Задачите на автора са: 1) да се разгледа въздействието на икономическата политика върху развитието на икономическите сектори в България; 2) да се открият перспективите и възможностите пред развитието и растежа на икономическите сектори в съвременните условия; 3) да се дадат препоръки във връзка с усъвършенстването на политиките относно подпомагането на икономическия растеж както в развитието на отделните сектори, така и в икономиката като цяло.

Методологията на изследването включва прилагането на следните традиционни методи: литературен обзор, теоретичен и логически анализ, сравнителен и комплексен подход.

1. Икономически растеж в България и растеж на brutната добавена стойност по икономически сектори

Структурните изменения в икономиката станаха първопричината и основният импулс за икономически растеж и за побързото и по-ефективно структурно адаптиране на националното стопанство към съвременните икономически реалности в началото на 21-ви век. Икономическият растеж е тясно свързан с тези изменения, като връзката е двупосочна – от растежа към структурата и от структурата към растежа, като зависимостта и взаимовлиянието между тях са твърде сложни.

През последните години в българската икономика се наблюдава процес на деиндустриализация. Последната глобална финансово-икономическа криза от 2008-2009 г. обаче показва уязвимостта на нашата икономика, която разчита главно на сферата на услугите и преди всичко на прекалено разрасналата се система на финансовите услуги.

За да гарантира повишаване на жизнения стандарт и за да компенсира изоставането си в икономическото развитие, на българската икономика ѝ е необходим устойчив средногодишен ръст на БВП. Такъв темп на икономически растеж може да бъде постигнат само с едновременното разширяване на обема на производството и услугите в страната, както и чрез повишаване на производителността на икономическите дейности. За целта са необходими инвестиции, а ролята на икономическата политика в този случай е все по-голяма за поддържането на относително стабилен приток на капитали, както и за структурата на финансираните дейности с тези инвестиции.

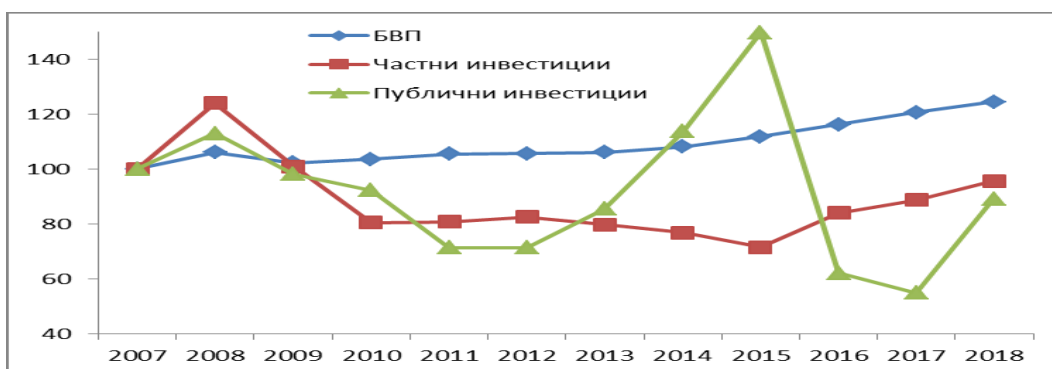
В българската икономика, обаче, дялът на инвестициите в БВП намалява до 19% през 2018 г. спрямо 33% в пика им през 2008

г. По този показател България изостава значително от сравнимите икономики в ЕС. Динамиката на публичните инвестиции (формиращи около 20% от общите инвестиции през периода 2008-2018 г.) отразява до голяма степен ритмичността на усвояване на средствата от ЕС по оперативните програми на страната. Успоредно с ускоряването на изпълнението на тези програми се очаква и възстановяване на публичните инвестиции. Продължителният спад на частните инвестиции, не само в годините на кризата, но и в следващия период, наблюдаван в условията на постепенно възстановяване на европейските пазари и реализиране на икономически растеж в страната, провокира усилията на администрацията за разкриване и преодоляване на пречките пред инвеститорския интерес. През 2016 г. правителството изготви план за действие с мерки, включващи промени в нормативната уредба и целящи облекчаване на условията за правене на бизнес в страната. Притока на преки чуждестранни инвестиции в страната остава далеч от регистрираните преди кризата нива, основните фактори за което (глобални тенденции, промяна в склонността на инвеститорите да поемат риск и др.) обаче би следвало да бъдат търсени по-скоро извън националната рамка (Анализ на социално-икономическото развитие

на страната след присъединяването ѝ към ЕС, България 2030, май 2019) (фигура 1).

Голяма част от растежа в българската икономика преди настъпването на кризата от 2009 г. се дължеше на инвестиции от чужбина, но за съжаление те не бяха разпределени по начин, който подпомогна потенциала за растеж на страната. Основно привличането на капитали преди настъпването на кризата бе най-вече за строежа на големи търговски вериги, МОЛ-ове и жилищно строителство и не се даде възможност да се разгърне потенциалът на голяма част от дейностите, които са с висока добавена стойност, а така също и тези инвестиции не отидоха в предприятия, където можеха да подпомогнат внедряването на реални иновации (инвестициите не са в реалния сектор, а в спекулативния). Затова важна задача в тази насока в настоящите условия е да се разпределят ресурсите в продуктивни инвестиции, водещи като цяло до по-добър резултат. Преките чуждестранни инвестиции са само един от източниците на капитал за страната, но по-важното тук е те да са източник на технология и знания, които имат решаващо значение за постигането на така желания напредък.

Ако стратегическата цел – изграждане на ефективна отраслова структура в България се остави на действието на

Фигура 1. Растеж на БВП и инвестициите, при база 2007 година

Икономическо развитие

свободните пазарни сили, то може да продължи утвърждаването на неефективна международна специализация на страната и затвърждаване на периферната ѝ позиция в Европейския съюз с всички произтичащи от това икономически и социални последици.

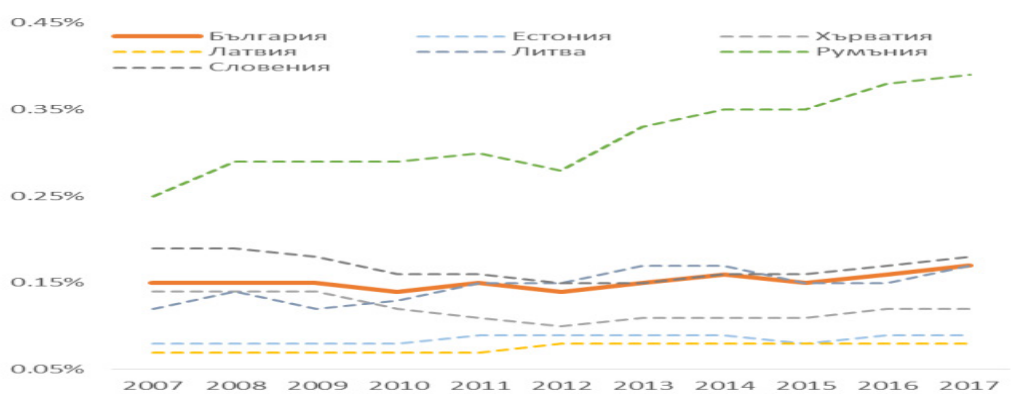
Отрасловата специализация и стоковата структура на експорта показват, че страната ни все още не се интегрира успешно в икономиката на ЕС. Сравняването на стоковата структура на експорта на България и други държави от ЕС показва слабо включване на българската икономика във вътрешноотрасловата и продуктовата специализация.

В периода 2007-2018 г. износьт на страната нараства с 56.6% в реално изражение, като повишава дела си в БВП от 52.4% през 2007 г. до 64.5% през 2018 г., което е индикация за растяща конкурентоспособност на българските продукти на международните пазари. През периода България съумява да увеличи дела си както в световната търговия (съответно от 0.14% до 0.17%), така и във вътрешно-общностната търговия (от 0.34% до 0.53%). Тази тенденция е в съответствие с динамиката на показателя в сходни икономики от Източна Европа, които бележат стагнация или скромнен ръст в своя дял от световния износ. Все пак заслужа-

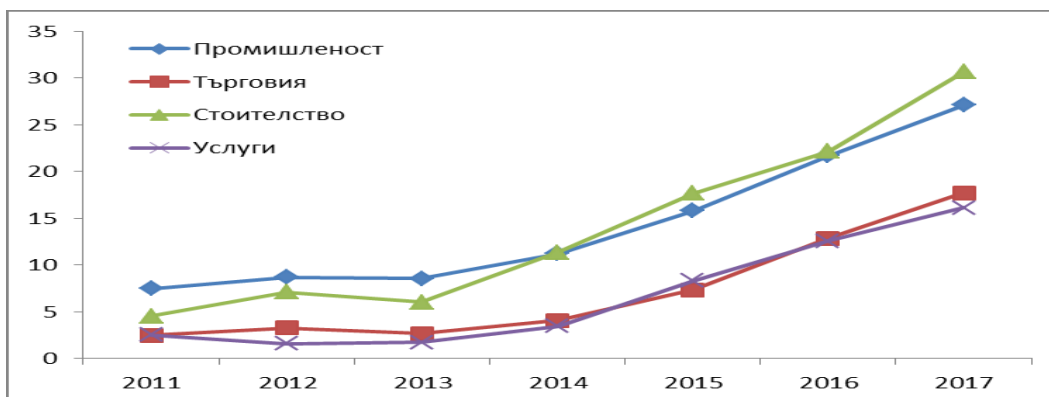
ва да се отбележи, че България изостава значително от Румъния, която съумява да увеличи чувствително своето присъствие в международната търговия през разглеждания период (Анализ на социално-икономическото развитие на страната след присъединяването ѝ към ЕС, България 2030, май 2019) (фигура 2).

Затова икономическият растеж изисква не просто нарастване на обемните показатели, а качествена промяна в производството и неговата структура, както и в условията на живот. Този растеж е оправдан при неотклонно повишаване на икономическата и социалната ефективност, а ефективността също е свързана с основните пропорции в икономиката и върху нея неминуемо влияе и икономическата политика.

Естествен приоритет на страната е да разработи такава политика, която да съдейства за постигането на висока заетост в отделните дейности и в икономиката като цяло. Съдействието на държавата за постигането на такава заетост произтича от необходимостта да се поддържа стабилен икономически растеж, ниско равнище на безработица, както и да се предостави на работниците и служителите възнаграждение, достатъчно да им осигури високо жизнено равнище. Но повишаването на доходите и стандарта

Фигура 2. Дял на световния износ на България и избрани страни в периода 2007-2017 година

Фигура 3. Недостиг на труд в секторите на българската икономика

на живот в пазарни условия зависят от нарастването на производителността и производството.

Ограниченията в предлагането на труд, свързани с неблагоприятната демографска картина (намаляването на населението в трудоспособна възраст), в комбинация с повишената емиграция, резултира в постепенно нарастване на недостига на труд в икономиката и отделните сектори (Анализ на социално-икономическото развитие на страната след присъединяването ѝ към ЕС, България 2030, май 2019) (фигура 3).

Според данни на НСИ, дялът на работодателите, които определят недостига на труд, включително квалифициран такъв, като пречка пред развитието на дейността им, проявява тенденция на непрекъснато нарастване в годините след кризата и през 2017 г. трайно надхвърля нивата си от 2008 г. във всички наблюдавани сектори на икономиката. Това издига допълнително предизвикателство пред активните мерки на пазара на труда чрез подходящи програми за подобряване на качеството на работната сила да достигнат до съществуващите трудови резерви в икономиката, които са извън заетост – главно лицата с основно и по-ниско образование и без квалификация, младежите,

жените, както и лицата, които притежават знания и умения, включително и квалификация, които не съответстват на изискванията на съвременните работни места.

В голяма степен основният индикатор за стопанското развитие на страната е икономическият растеж, измерен чрез темпа на нарастване на БВП. Главна негова част е създадената брутна добавена стойност (БДС), върху която влияние отнормо оказват броят на заетите, производителността на труда и редица други фактори.

Секторът на услугите е активен фактор за този икономически и обществен растеж. Същевременно, икономическият растеж в страната е условие за разширяване на услугите. Благосъстоянието на обществото все повече се определя от развитието на този сектор както в количествено, така и в качествено отношение. Постигането на такъв икономически растеж предполага максимално използване предимствата на българската икономика и повишаване на нейната конкурентоспособност. Следователно, преследването на икономически растеж е необходимо да бъде съчетано както със задълбочено познаване на сектора на услугите, тъй като той влияе върху ефективността в икономиката, а от своя

Икономическо развитие

страна макроикономическата политика влияе върху дейността на сектора на услугите, така и със състоянието и развитието и на останалите сектори, които също биха могли да допринесат за реализирането му.

Ролята на услугите в съвременната икономика се обуславя от факта, че транспортът, комуникациите, банковото дело, търговията, образованието и здравеопазването са най-тясно свързани с изграждането на националната производствена и социална инфраструктура и, следователно, развитието им е предпоставка за икономически растеж, а също така банковото дело и финансите имат стратегическо значение за стопанството, и без контрол над тези дейности макроикономическата политика на страната изпитва непреодолими трудности в регулирането и управлението на икономиката. Затова икономическият растеж, конкурентоспособността и жизненият стандарт в следващите десетилетия в България ще зависят от „агресивната, национално-профилирана, изпреварващо-активна, научно-технологична и образователно-квалификационна политика на държавата“ (Балабанов, 2000).

Секторите в основата на икономическото развитие на страната са услугите и индустрията. Най-динамично развиващите се отрасли в тях са търговията и строителството. За да се увеличи конкурентоспособността на българската икономика се налага да се направят важни секторни реформи, които да разгърнат потенциала за растеж на икономиката като цяло. Секторите, които следва да се развиват и реформират, са различните видове транспорт – автомобилен, железопътен, воден, а също и образованието, здравеопазването и научните изследвания. Неизползван потенциал има в области като търговия, транспорт, логистика, бизнес услуги, а също и в областта

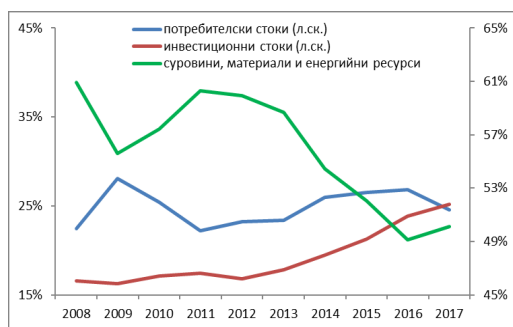
на енергетиката, цифровите технологии, строителството и сега е моментът в периода на възстановяване от поредната криза да бъдат предприети мерки за използването на този потенциал.

Чрез инструментите на макроикономическата политика могат да се подпомогнат и редица от дейностите в сектора на индустрията, да се реструктурират и да се разгърне потенциалът им за икономически растеж и заетост. Това се налага, тъй като развитието на индустриалния сектор в българската икономика е с относителен дял над средния за ЕС, но страната ни се е специализирала главно в трудоемки отрасли с ниска и средна технологична интензивност, които обаче са най-уязвими от конкуренцията на новите индустриални икономики с бърз икономически растеж и в голяма степен отразяват пренасочването на ресурсите към страните с по-ниски разходи за труд. Успоредно с това, индустриалната специализация на страната е в ресурсоемките и енергоемките отрасли, които също са с висока степен на уязвимост и несигурност и като цяло отреждат на страната място в периферията, където тя трудно намира пътя към световните пазари, особено що се отнася до високотехнологичните отрасли.

В износа на страната се наблюдава нарастваща диверсификация както при изнасяните стоки (формиращи 2/3 от общия износ на страната), така и при загранично предлаганите услуги, като при тях се забелязва нарастване на важността сектора на ИКТ в допълнение към растежа на традиционни дейности като транспорт и туризъм. В стоковата структура на износа продължава доминацията на селскостопанската продукция и метали, като значително увеличават присъствието си и фармацевтичните продукти, превозните средства и електрическото оборудване. Въпреки че през

2017 г. суровините, материалите и енергийните ресурси все още формират над половината от износа на страната, позитивна тенденция е намаляването на тяхната тежест в структурата на изнасяната продукция с повече от 10% за тези десет години. До голяма степен това е за сметка на нарастване на относителния дял на инвестиционните стоки с близо 9%, докато при потребителските стоки растежът е по-малък – малко над 2%. Допълнителни позитивни тенденции се открояват при анализ на динамиката на структурата на износа по степен на технологична интензивност на влаганите в производството фактори. Ниско- и средно-нискотехнологичните продукти преобладават в стоковата листа на българския износ, но през разглеждания период общият им дял намалява от 74% през 2008 г. до 61,3 % през 2017 г. Високотехнологичните продукти почти удвояват тежестта си в изнасяната продукция до 7,2% през 2017 г., макар че тръгват от изключително ниска първоначална позиция (Анализ на социално-икономическото развитие на страната след присъединяването ѝ към ЕС, България 2030, май 2019) (фигура 4).

Същевременно, делът на трудоинтензивните продукти в общия износ следва ярко изразена тенденция на намаляване

Фигура 4. Динамика на износа на българската икономика по степен на технологична интензивност на производството на продукцията, а така също и по интензивност на влаганите в производството фактори за периода 2008-2017 година

през разглеждания период, като достига 4,5%. За сметка на това, НИРД-интензивните продукти повишават дела си и през 2017 г. доминират в структурата на износа като достигат почти 30%. Преструктурирането на стоковата листа на българския износ и повишаването на специализацията в продукти и дейности, характеризирани се с по-висока технологична и НИРД интензивност, а следователно и с по-висока добавена стойност, е процес, който при по-пълноценно разгръщане ще даде възможност за заемането на по-добри позиции в глобалните вериги на стойността. Евентуална целенасочена и добре фокусирана правителствена подкрепа, стъпвайки на изградената до момента стратегическа рамка, в т.ч. Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Р. България 2014-2020 г., може да ускори този процес.

Според индекса на икономическа сложност, който измерва количеството производствено знание в една икономика и съответно сложността на производствените вериги и крайни продукти, България заема 40-о място сред 131 държави през 2016 г., което представлява скромна напредък от заетото 42-ро място през 2006 г. В европейски контекст страната се нарежда на 24-о място от 25 държави, без промяна на позицията ѝ през последните десет години. Този резултат подкрепя тезата, че

Икономическо развитие

структурата на българската икономика все още се характеризира с относително неразвити производствени вериги, което води до сравнително ниска добавена стойност на крайния продукт.

От 2000 до 2008 г. секторът на услугите поддържа относително високи тем-

нейния по-малък принос за растежа на икономиката.

Развитието на един от основните показатели – растежът на БДС и БВП, характеризиращи дейността на всеки един от секторите и на икономиката като цяло до 2019 г., протича по начина, пока-

Таблица 1. Растеж на брутната добавена стойност по икономически сектори (%)

Сектори Година	Селско стопанство	Индустрия	Услуги	БДС	БВП
1999	-4,6	7,1	-15,9	-9,2	-8,3
2000	-11	7,6	9,8	4	4,8
2001	0,6	5,3	6,7	3,8	3,8
2002	5,2	4,2	12,8	7,7	4,7
2003	-1,6	4,8	8,0	4	5,2
2004	3,7	4,6	7,9	4,9	6,4
2005	-8,5	7,0	9,5	6,6	7,2
2006	-0,9	10,8	8,9	7	6,8
2007	-27,1	13	11,9	6,5	6,6
2008	31,8	8,7	14,8	6,2	6,1
2009	-8,9	-0,3	3,3	-1	-3,4
2010	-11,9	-11,8	3,2	0,8	0,6
2011	5,9	1,9	3,9	2,6	2,4
2012	-11,1	-0,75	-1,7	-0,4	0,4
2013	3,5	0,2	-0,6	-0,2	0,3
2014	7	0,2	1,6	2,2	1,9
2015	-7,9	3,8	4,5	3,5	4
2016	7,7	0,1	4,1	3,5	3,8
2017	9	4	4,2	4,2	3,5
2018	-2	-0,1	6,2	3,5	3,1
2019	3,6	3	3,4	3	3,4

Източник: Изчисления на автора по данни от http://www.nsi.bg/ORPDOCS/GDP_1.1.1.xls

пове на растеж, но в индустрията започна по-осезаемо да се усеща влиянието на международната криза. Растежът на БДС там се забавя и бележи спад с 4,3% спрямо предходната година, след което приема отрицателни стойности, като причината за това е свиването в търсенето на основните партньори на България. Освен кризата, в индустрията има и редица други проблеми, които водят до

зан в таблица 1.

Като цяло, конкурентоспособността на индустрията е ниска и това се дължи най-вече на неизгодната структура на нейния износ, тъй като предимно се изнасят метали, суровини, горива, храни и съответно това води до недостатъчен ефект от износа, защото се осъществяват продажби на външните пазари най-вече поради по-ниските цени, които са ре-

зултат от ниската добавена стойност. Освен това, българският износ е с висока материална и енергопоглъщаемост на продукцията и е ресурсозависим, ориентиран е предимно към европейските пазари, а достъпът му до други алтернативни световни пазари е затруднен. Оттук се получава едно сериозно изоставане на индустриалния сектор спрямо средните показатели за ЕС в областта на иновации, енергийна ефективност и експорт на продукцията и като цяло на растеж, който да е експортноориентиран.

За да се увеличи приносът на индустрията за икономическия растеж (и тя заедно с дейностите от сектора на услугите да работят съвместно за постигането на този растеж) в страната и той да стане експортноориентиран са нужни не отделни мерки, епизодично проявяващи се, а сериозни действия в посока реструктуриране и възстановяване на този сектор, тъй като проблемите в тази насока имат предимно системен характер и се нуждаят от време и усилия, за да се преодолеят. За нея следва да бъде приложена цялостна стратегия за развитие, която да се следва и да даде възможност индустрията да заеме достойно място и да има сериозен принос в икономическия растеж на страната. Не са малко примерите на икономики, които вече направиха това.

В действителност, обаче, България изостава в редица структурни реформи не само в индустриалния сектор и несъответствието, което съществува между сравнително добрите икономически показатели, постигнати преди кризата, и изоставането в структурните реформи е един от българските парадокси. През годините, след въвеждането на валутен борд, България е с един от най-високите средни темпове на реализиран икономически растеж от новоприсъединилите се страни към ЕС. През следващите години до кризата от 2009 г. в тези държави се

очертават сходно протичащи процеси на сравнително високи положителни темпове на икономически растеж, а също и структурни промени, продиктувани от политиките им на догонване равнището на развитите страни от ЕС, докато в България се наблюдава изоставане в тази област.

България отчита около и над средния за тези страни икономически растеж през годините, но този растеж не може да се усети толкова осезаемо в инвестициите за възстановяване и модернизация на индустриалната база в страната и това е така, тъй като периодът, в който се реализираше растеж, приключи с бум в строителството и сериозен поток от чуждестранни инвестиции на пазара на недвижими имоти и финансови и бизнес услуги, което прикри голяма степен структурната уязвимост на икономиката, но не реши проблемите на индустрията и износа и до настоящия момент.

Връзката между икономическия растеж и структурните изменения в нея е силна, като структурните изменения са детерминиращ фактор. Затова без рационална стопанска структура, изменяща се съобразно потребностите на обществото и изискванията на новите технологии, не е възможно да се стимулира икономическият растеж и да се осигурят за по-продължително време стабилни темпове на икономическо развитие. Отраслите, които имат най-висок принос за растежа в последните години, са най-вече от сектора на услугите – финансово посредничество, търговия, операции с недвижими имоти и бизнес услуги, транспорт, складиране и съобщения. Към тях трябва да добавим и строителството, тъй като неговото развитие повлия върху високата динамика на бизнес активността на други, свързани с него икономически дейности. Относителното повишаване на доходите преди кризата стана фактор за растежа и на търговията, която е сред основните

Икономическо развитие

двигатели за растежа на услугите през този период. Развитието на търговията до голяма степен се влияе от навлизането в страната на големи търговски вериги, което стимулира растежа ѝ. Повишаването на конкуренцията в отрасъла, обаче, и кризисните условия снижиха рентабилността ѝ и растежа на добавената стойност. По време на световната криза, поради спада в търсенето, търговията бе сред рисковите за растежа отрасли, но колкото и да намалее обемът на дейността ѝ, тя все пак запази водещите си позиции в икономиката.

Изследването на социално-икономическите условия и фактори за растежа и развитието на отделните сектори представлява интерес и несъмнено придобива практическо значение, като дава възможност на научно обоснована основа да се разработи стратегия за устойчиво социално-икономическо развитие, която допълнително да подпомогне реализирането на растеж. Анализът на ситуацията в Р. България за предходните години, а и сега в условията на новопоявилата се криза, може да покаже както положителните, така и отрицателните страни при реализирането на целите и задачите на досегашната икономическа политика.

2. Икономическата политика по отношение развитието на отделните сектори и значението ѝ за растежа на българската икономика

В страната за периода след 1999 г. се забелязва подобряване на макроикономическата ситуация и се появява тенденция към икономически растеж. Преустановен е спада в производството на стоки и услуги, либерализира се търговията и външноикономическата дейност, създадена е значителна правна база за осъществяване на структурни и институционални рефор-

ми в икономиката. В тези условия секторът на услугите става доминиращ, но той е двигател на икономиката само ако се намира в определени оптимални съотношения с първичния и вторичния сектор.

Засега в българската икономика реструктурирането се осъществяваше без ясна стратегия за структурния профил на икономиката и няма адекватна политика в тази област. Разчита се, че пазарът сам ще формира най-подходящите икономически пропорции. Структурата на икономиката обаче не може да се изключи от дългосрочната стратегия и икономическа политика на базата на пазарно основани предвиждания, основаващи се на национални, регионални и глобални тенденции. Заг икономическата структура на страната стоят множество стопански и технологични връзки между голям брой фирми, които заедно формират обществения продукт. В резултат на състоянието и развитието на отделните сектори в страната и мерките, предприети относно тях в основните програми и политики, могат да се направят изводи и да се дадат следните препоръки към политиката на страната по отношение развитието на икономическите сектори:

- Към настоящия момент страната няма цялостна, обоснована и завършена национална стратегия, която да определи отрасловите приоритети, свързани със задоволяване на пазарните потребности и ресурсната база. Открит е въпросът и за вътрешноотрасловото реструктуриране към икономисващ ресурсите модел на развитие и политика за нетолериране на ресурсоемките и неефективни дейности. Сега проблемите се решават поединично, което обрича на неуспех взетите мерки и резултатите от тях. Нужна е икономическа политика, обединена около основни параметри, така че да може да отговори на съвременните изисквания.

Икономическо развитие

Икономическата политика трябва да е насочена към създаване на благоприятен климат за ефективни структурни промени, тъй като приоритетите в Националната програма 2030 са голям брой, а едно такова размиване на приоритетите всъщност означава, че няма действителни приоритети, тъй като ако имаше такива, те трябваше да са не повече от 3-4 и да бъдат достатъчно добре обосновани. Това обаче липсва. „Структурната политика трябва да се основава на държавна подкрепа за трансфера на производствените ресурси от стагниращи сектори без изгледи за развитие към сектори с перспектива за растеж, каквито са тези на базата на високите технологии. Това е единственият начин, чрез който може да се стимулира продължителен икономически растеж в страната“ (Рангелова, 2013);

- Структурни промени, касаещи заетостта, не бяха залегнали и в Националната програма за развитие на България (2012-2020 г.) (www.strategy.bg), а тежкия удар на кризата по заетостта и дисбаланса на пазара на труда изостряха проблемите на преструктурирането в тази област. Всички мерки, касаещи заетостта, предвидени в Националната програма за развитие, са насочени единствено към разходване на средства (национални и европейски) за подкрепа на заетостта и в нея няма мерки, които да предвиждат структурна промяна в сферата на услугите, която е най-големият работодател. Наличието единствено на разходни политики говори, че тази национална стратегия е изготвена да се използва като инструмент да оправдае различни публични политики, финансирани с европейски и български средства. Необходимо е да се намалят разходите и заетите в сферата на държавното

Секторни политики

управление и администрация, като известни резерви могат да се търсят и в някои от обслужващите дейности. Успоредно с това следва да се прекрати свиването на дейностите носители на технологичен напредък, като тук от голямо значение е осигуряването на условия за внедряването на създадените от тях нововъведения в производството;

- Фактор за икономическия растеж на националната икономика в последните години е развитието на инфраструктурата. Преимуществено значение получиха строенето на магистрала и ремонтът на пътищата след 1998 г., и особено през последните години, когато върху този въпрос е поставен специален акцент, като основните ползи, които се посочват, са по-добрите условия за развитие на търговията и инвестициите, общото подобряване на инфраструктурата и добре усвоените евросредства. Както бе заложено и в Националната програма за реформи (2011-2015), приоритет на икономическата политика на българското правителство и фактор за устойчив икономически растеж е развитието на инфраструктурата. Инвестициите в транспортната инфраструктура на България в условията на криза играят ролята на своеобразен буфер, като чрез него се осигуряват работни места. Освен това, инвестициите в инфраструктурата могат да подобряват бизнес климата и да компенсират спада в строителството и в други сектори на икономиката в резултат на кризата, но това не е толкова съществен дял от БВП и няма да спомогне за постигане на ускорен икономически растеж;
- Практически не се гарантират административно-финансови и организационни условия за разгръщане на неизползвания и непопуляризиран туристически потенциал, и не се създават реални

Икономическо развитие

предпоставки за превръщането на България в целогодишна туристическа дестинация, от което тя има необходимост, а и условия за реализиране. Към момента се прилагат само еностранчи и неготам адекватни мерки в тази сфера, като мярката 60/40 или 80/20, които виждаме, че не постигнаха очаквания резултат;

- Средствата от бюджета, предназначени за образование, иновации и научни изследвания, следва да се увеличават. Инвестициите, вложени в тези дейности, се изплащат многократно, макар и с известно закъснение, а тяхното намаляване води до редица негативни последици в бъдеще. Образованието и иновациите следва да са в основата на икономическата политика на България, тъй като там се крият корените на бъдещия просперитет на страната и те са инструментите за навлизане на секторите на икономиката на знанието в традиционните отрасли. Подобряването на ефективността на публичните разходи в тези области ще допринесе за изпълнението на редица мерки, залегнали в Националната програма за реформи и други стратегии и програми на правителството и затова именно тук следва да се акцентира, тъй като ниските разходи – както публични, така и частни – за наука и образование не позволяват да се видят дългосрочните ползи от тях, а се дава възможност на тези дейности само да съществуват, без да се търсят и внедряват в икономиката резултатите от тях;
- Според едно от изследванията във връзка със структурните промени и икономическия растеж у нас на Р. Рангелова (Рангелова, 2013), реструктурирането на българската икономика показва симптоми на постепенно намаляваща интензивност и стабилизи-

ране, вследствие на които изпъкват отрасловите източници на икономическия растеж. Техният потенциал за реализиране на дълготраен и устойчив растеж е ограничен поради надделяващата специализация на страната в две групи сектори и отрасли, като за първата е характерно, че са зависими от природните ресурси, които са с нисък дял на добавената стойност, а за втората – че в тях е заета евтина работна сила. Скромно остава представянето на сфери и дейности с висока капиталова интензивност и на иновативните отрасли. В по-широко застъпените отрасли е постигната висока степен на специализация, но в тях производителността на труда е ниска, ръстът на добавената стойност е малък, недостатъчен. Това се подчертава в икономическата стратегия на Министерство на икономиката, енергетиката и туризма на България. За реализирането на по-устойчив икономически растеж е необходимо да се извърши преход от сега преобладаващото нискотехнологично производство и износ (на облекло и хранителни продукти) към средно- и по-специално към високотехнологични производства. Изоставането на България в тези направления се подчертава още в доклада на Световната банка от 2009 г. „Секторни анализи за едно по-добро бъдеще“, където се отбелязва: „Повишаването на производителността също така е свързано с по-интензивното усвояване на иновациите и високите технологии. България изостава в това отношение от другите държави – членки на ЕС, и конкурентите си в региона. Нейният износ се осъществява най-вече в нискотехнологичните сектори, а ПЧИ за производствени цели са малко“.

- Приетата Национална стратегия за развитие на научните изследвания

2020 извежда като национален приоритет развитието на науката. Основна цел на тази стратегия всъщност е да изгради модерна научно-изследователска инфраструктура чрез финансиране със средства от структурните фондове. Това със сигурност ще подпомогне развитието на икономиката и предприемането на адекватни мерки за неутрализиране на последиците от кризата, но в действителност и тук ефективността е по-ниска от предвиденото;

- Мярка, която би подкрепила стабилизирането на българската икономика, е намаляване на възможностите за кредитиране на дейности с ниска добавена стойност. Кризата изигра известна положителна роля в тази насока, тъй като влиянието ѝ се прояви в голяма степен като катализатор за някои от техните скрити недостатъци. Тези недостатъци като нискоэффективна структура на производството и износа, недостиг на ресурси за устойчиво развитие, ограничени възможности за адаптация към динамичните промени на пазарната конюнктура и др., са натрупани продължително време, а преодоляването им ще бъде труден процес, който изисква дълъг период на възстановяване. Този процес би могъл да се ускори при наличието на определени предпоставки като осигуряване на благоприятни условия за ускорено развитие на определени дейности, въвеждане на ефективни стимули за внедряване на нови технологии и др. Едва след осигуряването на тези условия българската икономика ще има възможност да се възстанови от кризата и да се нареди сред страните с устойчив растеж. За да се повиши активизиращата роля на индустрията и сектора на услугите за растежа, трябва да се заложи на повече високотехнологични и

качествени продукти. Това ще повиши конкурентоспособността на секторите и ще допринесе за по-голямата им устойчивост.

Заклучение

В резултат на изведените тенденции в развитието на основните сектори на Българската икономика се вижда необходимостта от реиндустриализацията ѝ в съответствие с европейската политика. В рамките на продължаващия процес на структурна адаптация и трансформация, реиндустриализацията следва да се разбира като развитие на нови производства и формиране на нова производствена структура, с която България да е конкурентоспособна на европейските и международните пазари. От такава гледна точка, реиндустриализацията е неотделима част от „Иновационната стратегия за интелигентна специализация“ и от Националната стратегия България 2020.

Значението пък на сектора на услугите се обуславя от факта, че той обхваща 70% от европейската икономика, като дава заетост на най-голямата част от работната сила. Освен това, той е неразривно свързан с промишлените процеси и дейностите, включени в него, укрепват тяхната база. Прилагането на Директивата на ЕС за услугите, обаче, не е последователно. Освен това, бизнес услугите все още не са достатъчно развити в по-голямата част на ЕС и това намалява ефекта и принася от дейността на този сектор.

През 2014 г. Европейската комисия потвърждава ангажимента си към индустриалната политика и към модернизацията и ускореното развитие на промишления сектор. Приет е важният документ „За европейски промишлен Ренесанс“, където се подчертава, че най-важният приоритет на Комисията и на държавите членки в текущите условия е да насърчат икономическия растеж и конкурентоспособността, за да

Икономическо развитие

се постигне трайно възстановяване на икономиката и да се осъществят целите на Стратегията „Европа 2020“.

Европа, и в частност България, трябва спешно да подсили основата за устойчив растеж и модернизирание в следкризисния период. За тази цел тя трябва да покаже ясно, че е поела ангажимент за реиндустриализация, за модернизиранието на промишлената база и насърчаване на конкурентна рамка за промишлеността на ЕС. За целта следва да се гарантира, че финансирането на инвестициите ще стигне до реалната икономика.

Формиралата се секторна структура на БДС и нейната динамика имат пряко отражение върху значението на отделните производства за развитието на икономиката. Декомпозиран по икономически дейности, растежът през разглеждания период се осигурява почти изцяло от услугите и индустрията. Средно за периода услугите създават около 3,5% от прираста на БВП, което ги прави основен двигател на икономиката.

Следователно, за разлика от предходния период, политиката на гържавата, макар и жизнено важна в процеса на реструктуриране, не е проактивна, а е ангажирана единствено с изграждането на рамките и поддържане устойчивостта и ползотворността на средата за развитие на бизнеса и рестартиране на ускореното развитие на страната.

В стопанската структура своя специфика има всяко от направленията на структурната политика. Това са множество самостоятелни направления (отделните икономически дейности), всяко от които изисква отделни проучвания и има своите особености на развитие. Затова следва да се проучат обстойно състоянието и развитието на всички икономически сектори и да се предприемат конкретни мерки в съответните дейности от сектора, защото за всяка изградена икономическа структу-

ра стоят инвестиционни, трудови, материални и други ресурси, които се създават и натрупват постепенно, а не спонтанно, а това изисква внимателното обмисляне на тяхното количествено и качествено съотношение и използване. За целта структурната политика ще е ефективна само ако е част от икономическата политика на страната. Нужна е хармонизация и съгласуваност между тях, тъй като в противен случай се намалява ефикасността и на двете политики.

Структурните процеси като цяло имат широк спектър на действие и включват както измененията в структурните характеристики на БВП, така и в структурата и източниците на икономически растеж, в структурата на инвестициите, потреблението, заетите лица, доходите и т.н. Структурните промени, които стават в страната през разглеждания период, не са случайно явление. Те са елемент от започналите много преди това глобални промени в света. Въпросът вече се свежда до това какви са възможностите и механизмите да се възползваме от тези промени, за да намалим отрицателните и да доразвием положителните последици от тях.

Цитирани източници:

Анализ на социално-икономическото развитие на страната след присъединяването ѝ към ЕС, България 2030, май 2019.

(Analiz na sotsialno-ikonomiceskoto razvitiie na stranata sled prisaedinyavaneto y kam ES, Bulgaria 2030, may 2019)

Балабанов, И., 2000. Глобалната тенденция на индустриалното развитие. Сп. *Икономическа мисъл*, бр. 1.

(Balabanov, I., 2000. Globalnata tendentsia na industrialното razvitiie. Sp. *Ikonomicheska misal*, br. 1)

Владимиров, В., 2015. Алтернативна политика за растеж на икономиката, Сборник доклади от международна научна конференция, Иконо-

миката в променящия се свят – национални, регионални и глобални измерения, т. 4, Варна. (Vladimirov, V., 2015. Alternativna politika za rastezh na ikonomikata, Sbornik dokladi ot mezhdunarodna nauchna konferentsia, Ikonomikata v promenyashitia se svyat – natsionalni, regionalni i globalni izmerenia, t. 4, Varna)

Георгиева, Т., 2006. Национална иновационна система на България: Среда за растеж и конкурентоспособност. Свищов, Академично издателство „Ценов“.

(Georgieva, T., 2006. Natsionalna inovatsionna sistema na Bulgaria: Sreda za rastezh i konkurentosposobnost. Svishtov, Akademichno izdatelstvo „Tsenov“)

Данни на НСИ, http://www.nsi.bg/ORPDOCS/GDP_1.1.1.xls
(Danni na NSI, http://www.nsi.bg/ORPDOCS/GDP_1.1.1.xls)

Динев, В., 2018. Външнотърговски ограничения пред икономическия растеж на България. Сп. *Икономически и социални алтернативи*, бр. 1. (Dinev, V., 2018. Vanshotargovski ogranichenia pred ikonomicheskia rastezh na Bulgaria. Sp. *Ikonomicheski i sotsialni alternativi*, br. 1)

Захариев, А., 2012. Икономически растеж по време на криза: мит или реалност в страните от ОЧИС. Свищов, *Алманах научни изследвания*, том 18, Академично издателство „Ценов“.

(Zahariev, A., 2012. Ikonomicheski rastezh po vreme na kriza: mit ili realnost v stranite ot OCHIS. Svishtov, *Almanah nauchni izsledvania*, tom 18, Akademichno izdatelstvo „Tsenov“)

Икономическата стратегия на МИЕТ на България „Българската икономика – състояние и стратегия за развитие“ (http://wee.government.bg/ind/doc_invest/Bg.econ02.07.2010.pdf). (Ikonomicheskata strategia na MIET na Bulgaria „Balgarskata ikonomika – sastoyanie i strategia za razvitie“ (http://wee.government.bg/ind/doc_invest/Bg.econ02.07.2010.pdf))

Илиев, Й., 2014. Индустиалният растеж

в България – проблеми, предпоставки, възможности. Сп. *Икономически и социални алтернативи*, бр. 2/2014.

(Iliev, Y., 2014. Industrialniyat rastezh v Bulgaria – problemi, predpostavki, vazmozhnosti. Sp. *Ikonomicheski i sotsialni alternativi*, br. 2/2014)

Йоцов, В., 2013. Икономическият растеж през призмата на външния сектор. Сп. *Икономическа мисъл*, кн. 6/2013.

(Yotsov, V., 2013. Ikonomicheskiyat rastezh prez prizmata na vanshnia sektor. Sp. *Ikonomicheskata misal*, kn. 6/2013)

Леонидов, А., 2001. Информационната революция, глобализация и икономически растеж. Сп. *Икономическа мисъл*, кн. 3/2001.

(Leonidov, A., 2001. Informatsionnata revolyutsia, globalizatsia i ikonomicheski rastezh. Sp. *Ikonomicheskata misal*, kn. 3/2001)

Мавров, Х., 2019. Страни, осъществили догонващо развитие – поуки за България. Известия на Съюза на учените – Варна. Сер. Икономически науки, том 8, бр. 2.

(Mavrov, H., 2019. Strani, osashtestvili dogonvash-to razvitie – pouki za Bulgaria. Izvestia na Sayuza na uchenite – Varna. Ser. Ikonomicheski nauki, tom 8, br. 2)

Марикина, М., 2016. Процесите на глобализация за нововъзникващите пазари и перспективите за растеж. Сп. *Икономически и социални алтернативи*, бр. 1/2016.

(Marikina, M., 2016. Protsesite na globalizatsia za novovaznikvashtite pazari i perspektivite za rastezh. Sp. *Ikonomicheski i sotsialni alternativi*, br. 1/2016)

Национална програма за развитие на България 2030.

(Natsionalna programa za razvitie na Bulgaria 2030)

Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2020, Обнародвана в ДВ, бр. 62, 12 август 2011 година.

(Natsionalna strategia za razvitie na nauchnite

Икономическо развитие

izsledvania 2020, Obnarodvana v DV, br. 62, 12 avgust 2011 godina)

Радев, Ю., 2014. Икономическият растеж и благоприятната среда за живеене. Сп. *Икономически и социални алтернативи*, бр. 2/2014. (Radev, Yu., 2014. Ikonomicheskiyat rastezh i blagopriyatnata sreda za zhiveene. Sp. *Ikonomicheski i sotsialni alternativi*, бр. 2/2014)

Рангелова, Р., 2013. Структурни промени и икономически растеж в страните от Европейския съюз. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

(Rangelova, R., 2013. Strukturni promeni i ikonomicheski rastezh v stranite ot Evropeyskia sayuz. Sofia, Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“)

Славева, К., 2010. Оценъчен подход за влиянието на външната търговия върху националната икономика. Свищов, Академично издателство „Ценов“, бр. 108.

(Slaveva, K., 2010. Otsenachen podhod za vliyanieto na vanshnata targovia varhu natsionalnata

ikonomika. Svishtov, Akademichno izdatelstvo „Tsenov“, br. 108)

Статев, С., 2009. Финансово развитие и икономически растеж: Пътят на България: 1991-2006, Автореферат на дисертационен труд за присъждане на научната степен „доктор на икономическите науки“. София, УИ „Стопанство“, УНСС.

(Statev, S., 2009. Finansovo razvitie i ikonomicheski rastezh: Patyat na Bulgaria: 1991-2006, Avtoreferat na disertatsionen trud za prisazhdane na nauchnata stepen „doktor na ikonomicheskite nauki“. Sofia, UI „Stopanstvo“, UNSS)

Стефанов, Г., 2012. Детерминанти на икономическия растеж в България. *Алманах научни изследвания*, бр. 16.

(Stefanov, G., 2012. Determinanti na ikonomicheskia rastezh v Bulgaria. *Almanah nauchni izsledvania*, br. 16)

<http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=537>